

ДА ЛИ ЈЕ ПРАВО ВРЕДНОСНО
НЕУТРАЛНА НАУКА*

Марко Трајковић**

Универзитет у Нишу, Правни факултет

Да ли је могуће да постоје вредносно неутралне науке? Ако је право наука, и то из спектра хуманистичких наука, да ли је право као хуманистичка наука вредносно неутрална? Ако је тако, онда ће право прерасти из науке у чисто дескриптивну свест о догађајима око ње. На тај начин она неће моћи да одговори на изазове садашњости, коју као и свако време прати радикализација. Тако ће право, што неће бити први пут, само себи везати руке.

Кључне речи: *право, наука, вредности, радикализација*

Увод

До радикализације у праву, која је директно супротна разуму, долази најпре јер се човек као биће противи стегама. Те стеге су изражене у држави кроз право које држава прописује, намеће и гарантује његово остварење применом физичког насиља над људима који не поштују правне норме. Јер у односу на целокупну материју света која се не опиरे ономе ко је обрађује „Der Gesetzgeber allein bearbeitet einen selbsttätigen widerstrebenden Stoff – die menschliche Freineit...“¹ (Schiller). Ово је сасвим сигурно показала историја јер: „Das Thema der Geschichtsphilosophie ist die Geschichte unter dem Gischtpunkte der Wertverwirklichung, die Geschichte als Weg zum, oder auch als Abweg vom, Wert“.²

Оно што се данас дешава са светском историјом указује на недвосмислену чињеницу да радикализација директно води до слома јер: „У првом случају религијска заједница подлеже разарању изнутра, њен организам се подређује циљевима потпуно супротним изворној идеји, док њене теозофске и моралне вредности постају плен карактеристичног кварења, служећи од тада као маска за владавину патолошких појединаца. *Религиозна идеја тада постаје оправдање за коришћење силе и садизма против неверника, јеретика и врачева, тј. дрога за људе које покрећу*

* Овај чланак је резултат истраживачког рада у оквиру пројекта бр. 179046 „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору“ Правног факултета у Нишу који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

** Др Марко Трајковић је редовни професор.

¹ G. Radbruch, *Rechtsphilosophie*, Verlag Von Quelle & Mezer in Leipzig, Leipzig 1932. 85.

² Ибид.

таква *надахнућа*".³ Ово је сасвим очекивано јер свака категорија, па и правда, могу да буду протумачене као празна категорија која може бити обликована по жељи власти и испуњена садржајем који она жели. То наравно није оно што ми под правдом подразумевамо, ипак невољно морамо да прихватимо Робеспјерову (Maximilien François Marie Isidore de Robespierre) misao: „So kann die Raserei leerlaufender Gerechtigkeit auch das Ungeheuerlichste in ein ideales Gewand kleiden“.⁴

Само што се разлози за овакво стање не могу тражити изван човека, они су увек у човеку јер је он узрок свих таквих тенденција, а посебно „*Кад год се патократија јави у неком аутономном процесу, то значи да религијски системи који владају земљом нису били способни да је на време спрече*“.⁵ С тим да радикализација у праву не мора да буде изражена само у искривљеним идеалистичким тенденцијама. А садашњост то потврђује јер се данас заступа теза „schlechter mathematiker – schlechter Jurist“.⁶ Ова тенденција нараслог позитивизма жели да од правника практичара начини машину и гвоздену главу без „мозга“. Такав правник који је доживео бирократску радикализацију права постаје „weltfremden Juristen“⁷ који не види „Fülle des Lebens überhaupt“⁸ јер се то од њега и очекује.

Шта се у таквим системима може десити са религијом и намером таквих творца правног система: „Патократе могу да се служе примитивним и суровим средствима за сузбијање религије, али је за њих веома тешко да нападну саму суштину религијских уверења. Њихова пропаганда се показује крајње примитивном и проузрокује познату појаву имунизације и отпора на страни нормалних људи. Тиме, коначно постижу супротно од жељене моралне реакције. Патократе могу само да користе сурову силу ако осете слабост. Принцип „завади па владај“ може се користити само ако постоји пуно струја с дугом традицијом непријатељства, иако су последице таквих мера по правилу краткотрајне и могу довести до уједињавања фракција“.⁹ Дакле, и покушаји такве радикализације и уништења оног ваљаног у религији морају бити осуђени на пропаст јер никако „не може бити прилагођено нормалном људском замишљању“.¹⁰

Разлози за радикализацију могу се наћи у оним аспектима живота који правник математичар избегава да види, они произлазе из живота и његових концентричних кругова. Оног тренутка када је „den Kämpfer ums Recht“¹¹ одбачен тада су се отворила врата за радикализацију.

³ А. М. Лобачевски, *Политичка понеорологија*, Научна студија о природи зла прилагођеног за политичке сврхе, Београд, 2011, 254.

⁴ G. Radbruch, *Rechtsphilosophie*, 98.

⁵ А. М. Лобачевски, *Политичка понеорологија*, Научна студија о природи зла прилагођеног за политичке сврхе, 258.

⁶ G. Radbruch, *Rechtsphilosophie*, 100.

⁷ Ибид.

⁸ Ибид.

⁹ А. М. Лобачевски, *Политичка понеорологија*, Научна студија о природи зла прилагођеног за политичке сврхе, 258.

¹⁰ Ибид, 222.

¹¹ G. Radbruch, *Rechtsphilosophie*, 103.

Ово се јасно види у рађању патократије, јер се „So hat man gezeigt, daß die vielfältigen „rentenneurosen“ unserer Zeit in Wahrheit „Rechtsneurosen“.¹² То само показује да живот и право не иду одвојеним путевима, и да се заправо ради о интегралној повезаности која је нераскидива. Што даље значи да ће се све добре и лоше ствари из живота одразити на право, и да ће се све добре и лоше ствари из права пресликати на живот. Пошто је живот нешто што се налази усред напетости различитих тежњи исто се дешава и са правом, али када се то деси у праву, први и једини ко је на удару је живот. Зато се и морамо сложити са закључком да: „Упркос постојећим разликама у погледу уверења и традиције, основа за заједничко деловање људи добре воље треба да садржи карактеристично приближавање изведених закључака у погледу хришћанских јеванђеља (и других монотеистичких религија) и понеоролошког погледа на порекло зла. Различите религије и вероисповести у ствари верују у истог Бога, али су данас угрожене истом макросоцијалном појавом. То даје довољно података за сарадњу и стремљење ка достигнућима чија је вредност очигледна“.¹³

Док год разлоге за радикализацију разума тражимо само у друштвеним узроцима сиромаштва, а не укључујемо у то „сиромаштво“ права, ми нисмо ни близу сагледавања узрока за радикализацију. Ово јер се разлози за радикализацију не налазе само у сиромашним друштвима, већ је то распрострањена чињеница. Тако се и сиромаштво духом може директно повезати са бирократском кратковидношћу правника. Као што се и револуционарном заносу може супротставити разум. Та напетост између мере и претеривања је свуда присутна и издвајање малих парцела је оно најгоре што се може десити и борби против радикализације, јер ће умиривање једне у једној области скоро па и математичком прецизношћу довести до пораста напетости у другој, чиме улазимо у зачарани круг, јер ће се изнова и изнова постављати оно питање које је и поставио Монтењ (Michel Eyquem de Montaigne) „Quelle vétité est-ce que ces montagnes bornent – mensonge au monde qui se tient au deçà?“¹⁴

Последице радикализације права

Рађање вредносно неутралних наука је директна последица страха од радикализације, а ипак то није одговор на радикализацију вере и разума, то је заправо само реакција „уплашених“. А та таква вредносно неутрална наука, па и правна наука се представља кроз правни позитивизам за који можемо рећи да се може, према њеном самом становишту, најбоље разумети као дескриптивна и морално неутрална теорија о суштини права.¹⁵ Али, остаје питање најпре да ли је то могуће, и шта су последице такве вредносно неутралне науке, које она аминује у својеврсној ведрој толеранцији? Такав став је најбоље изражен кроз поставку да се под дескриптивним разуме став који нема потребу да нешто оправдава или учини легитимним,

¹² Ибид, 104.

¹³ А. М. Лобачевски, *Политичка понеорологија, Научна студија о природи зла прилагођеног за политичке сврхе*, 260.

¹⁴ G. Radbruch, *Rechtsphilosophie*, 109.

¹⁵ A. Marmor, *Law in the Age of Pluralism*, Oxford University Press, New York, 2007.125.

као и да се под морално неутралном подразумева одсуство потребе да се заузме било какав морални или политички став о појединим питањима.¹⁶ Ова поставка колико год да је прихватљива, и колико год да одговара аспектима толеранције, разлика и различитости, ипак је у једном свом делу јако опасна, и то желимо да нагласимо и образложимо, јер ће баш тај део бити одговоран за радикализацију.

Да ли право сме да буде у улози онога ко избегава да искаже своје најдубље виђење друштвене стварности? Одговор је јасан – не, јер се тада право које мора да буде и критички настројено, претвара у нај оданијег апологету система власти. Тада се критичка оштрица права „тупи“ на рачун покорности, а све под видом да право мора да буде толерантно према свему. То нас враћа на питање да ли можемо да будемо толерантни према свему? Ово питање постављамо уз ризик да и крут систем такође рађа радикализацију. Ако је правни акт психички акт, и ако су се у правној теорији сагласили да је сваки правни акт психички акт, да ли је онда право могуће одвојити од моралног доживљаја стварности, добра и зла?

Последица раздвајања права од морала је и раздвајање идеала, стварности и разума. Ту сразмеру у односу између права и моралних вредности, идеала и стварности, је тешко наћи, те се зато многи приклањају идеји да правни позитивизам ваља остварити у демократском друштву.¹⁷ Овим путем се сматрало, од Харта (Herbert Lionel Adolphus Hart) па надаље, да ће нас овакав став ослободити романтичних митова.¹⁸ Тако се сматрало да ће то одвести право даље од радикализације свих других друштвених феномена, те да ће то довести до права које ће бити гарант друштвеног мира и свих других друштвених вредности. Али, то се није десило.

Није се десило јер је право израз воље класе на власти, и израз њене идеологије а: „На искварене идеолошке системе који су нарасли из историјских услова и слабости датих цивилизација требало би гледати као на маске, оперативне инструменте или Тројанске коње за патократску заразу“.¹⁹ Та „патократска зараза“ може да дође са различитих извора, у комунизму из идеје комунизма, из идеја да је религија „опијум“ за народ, дакле не из религиозног заноса, већ из сасвим другог угла. Да ли онда могуће да су системи, који данас преузимају стварност, а желе да се прикажу као „логократски системи“ који би могли да „дугорочно гарантују социјални и међународни поредак“,²⁰ ипак изневерили очекивања, јер се кроз њих родила радикализација разума, која није довела до жељених резултата. Тај резултат је „међународни поредак“ кога нема. Ово у правним системима најбоље виде они грађани којима је „одузета привилегија или висок положај“.²¹

Ако прихватимо идеју „логократских система“ и уз то додамо идеју вредносно неутралних наука и прихватимо став да је право инструмент друштвене контроле, како то Келзен (Hans Kelsen) сматра, оно се као такво може да употреби за добре

¹⁶ Ибид.

¹⁷ A. Marmor, *Law in the Age of Pluralism*, 126.

¹⁸ H. L. A. Hart, *The Concept of Law*, 205-206, у: A. Marmor, *Law in the Age of Pluralism*, 126-127.

¹⁹ А. М. Лобачевски, *Политичка поневорологија, Научна студија о природи зла прилагођеног за политичке сврхе*, 278.

²⁰ Ибид, 291.

²¹ Ибид, 196.

или лоше ствари.²² Овим смо отворили пут у радикализацију разума, без утемељења у вредности вере. Тада одмах наступа последица, отуђени правник и право које не одговара стварности.

Шта након радикализације?

На питање где након радикализације и искривљеног схватања вере и разума, можемо рећи да је најпре потребно: „Реалистичко схватање прошлости и понекад болно разумевање грешака и зла почињеног у њој, неопходан су предуслов за стварање боље будућности“.²³ Иако ово звучи познато ипак је веома тешко. Тако, ако прихватимо да у сваком друштву постоји низ правила која су усмерена на стварање права, у процесном смислу, као и на одређење његове садржине,²⁴ тиме смо отворили пут прихватања интегралистичког јединства права и морала као једног од облика правила живота. Дакле, ни ми као ни правни позитивизам немамо разлога да порицемо важност постојања и примене права, као и постојање целине правног система,²⁵ што насупрот монистичким тенденцијама отвара пут у интегралистичко схватање стварности.

Пошто можемо рећи да је према Милу (John Stuart Mill) прва лекција коју добијамо из процеса цивилизације покорност и послушност,²⁶ онда је важно да одбијемо да прихватимо и идеју о „Absterben des Rechts“.²⁷ Ово јер друштво никада неће достићи тај ниво свести да му неће бити потребно право, већ ће правна форма уступити место „Administration von Sachen“.²⁸ Ово даље значи да ми као и правни позитивизам можемо да закључимо да нам је право неопходно, с обзиром на нашу природу.²⁹ Ако је друштву иманентно да има право, онда је такође неопходно да објаснимо одакле право потиче, ко има ауторитет да доноси правне прописе, и одакле њему ауторитет? Зато је тачно да ако је право ауторитативна институција, онда је веома важно да разумемо шта су то ауторитети и како они функционишу. Нема говора о ауторитету, који би био изван сфере морала, а ово је посебно важно када се доведу у везу ауторитет који доноси правне норме, и само право које је санкционирано и чија је санкција обезбеђена државном принудом.³⁰

Ово наравно значи да је одговор на питање – где након радикализације, или како против ње, једноставно повезан са захтевом да право има одређени морални садржај.³¹ У овоме ће недвосмислену улогу имати вера и разум. Дакле, питање које

²² A. Marmor, *Law in the Age of Pluralism*, 128.

²³ А. М. Лобачевски, *Политичка понеорологија, Научна студија о природи зла прилагођеног за политичке сврхе*, 286.

²⁴ A. Marmor, *Law in the Age of Pluralism*, 129.

²⁵ Ибид, 130.

²⁶ Н. Arendt, *Reflections on Violence*, u: *Violence, A Reader*, ed. By C. Besteman, Plagrave, 26.

²⁷ G. Radbruch, *Rechtsphilosophie*, 87.

²⁸ Ибид.

²⁹ A. Marmor, *Law in the Age of Pluralism*, 130.

³⁰ A. Marmor, *Law in the Age of Pluralism*, 131.

³¹ Ибид, 130.

и сама аксиолошка поставка права поставља је испитивање ауторитета оних који доносе и примењују право. То питање није само ствар прошлости, већ и садашњости и будућности.

Да ли ћемо се дакле сложити са поставком у области стварања права да неправедни закони нису закони и никако не могу да важе?³² Или са оном у области примене права, да се питање слободе судије да примени или не неправедан закон налази само у домену морала, али не и права.³³ Такође ће се у области примене и тумачења права наћи веза између права и морала, права и моралних вредности, стварности и вредности, идеала и чињенице. До овога ће доћи јер, према Дворкиновом ставу изложеном у „Law's Empire“, важење права је делимично увек ствар моралног просуђивања.³⁴ Зато је и једноставан закључак који даје Дворкин, да норма може бити правна норма само зато што произлази из најбољег могућег моралног принципа.³⁵ Ствар која је неприхватљива за разум, и то оправдано, је морални фанатизам,³⁶ као облик радикализације.

Спој између моралног фанатизма и бирократског ума испуњеног апсолутном послушношћу директно води до: „Totalitarianism in power uses the state administration for its long-range goal of world conquest and for the direction of the branches of the movement; it establishes the secret police as the executors and guardians of its domestic experiment in constantly transforming reality into fiction; and finally erects concentration camps as special laboratories to carry its experiment in total domination“.³⁷ Заиста је изненађујуће како овај спој директно води до тоталитарних режима који се веома брзо претварају у најстрашнију ствар која може да задести једно друштво. У таквим режимима се у име радикализованих представа стварности они који су проглашени да недовољно „верују“ у точак револуције одмах „склањају“ са пута револуције. Те се поставља питање да ли у таквим државама уопште има правног система, као пример за одговор наводимо следеће мишљење: „Thomas Masaryk saw early that “the so-called Bolshevik system has never been anything but a complete absence of system...“.³⁸ Или би могли да додамо да се ради о „Bloody Legislation“ о чему говори Карл Маркс, што даље води ка „The Politics of Fear“ о чему говори Славој Жижек. А сви облици радикализације директан узрок налазе у чињеници постојања „radical evil“.³⁹ Овакво “радикално зло” добија на нашу жалост веома често светске размере које су могуће уз лаж. Тако је систематско лагање могуће извести само у тоталитарним режимима у којима фикција замењује стварност, наравно уз свесрдну помоћ пропаганде.⁴⁰

³² Ибид, 133.

³³ Ибид, 132.

³⁴ Ибид, 133.

³⁵ Ибид.

³⁶ A. Gramsci, *Political Struggle and Military War*, Selection from the Prison Notebooks, 169.

³⁷ H. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 419.

³⁸ H. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 419.

³⁹ Ибид, 443.

⁴⁰ Ибид, 423.

Такав систем рачуна истовремено на ону „тамну“ страну човекове личности која ће се у таквом тренутку за друштво показати у најгорем светлу. Систем ће онда почети сам да се „храни“ људским страхом и злом, што ће резултирати денунцирањем које постаје један од најбољих инструмената владања. То на нашу жалост није усамљени пример из људске историје и није ствар прошлости. Као опробани метод он се јавља баш онда када је то потребно за апсолутно владање над људима. Оно што остаје као веома негативна ствар је што то зло постаје могуће баш због људске покорности и зато што то зло чине нико други до људи сами себи. Страх који се увлачи међу људе је најпогодније тло. О томе сведоче сви они који су преживели страхоте тоталитарних режима, који и сами у целини личе на један велики концентрациони логор у коме влада страх. Тај систем денунцирања функционише коришћењем система провокације, којим се посебно користе агенти тајне полиције, како год се она звала, а који мање или више сви невољно користе у тоталитарним системима. Свако је у таквим системима агент провокатор, и свако свакога шпијунира, водећи рачуна да комшија нема „опасне“ мисли, те ако их и има да о томе обавести своје надређене. Денунцирање као облик друштвеног понашања, никада није нити може да буде прихваћено као нешто што нормалан ум може да разуме, али веома добро функционише у свим тоталитарним системима, те изазива општи страх свих учесника друштвеног живота. Оно што је посебно интересантно је квази волонтерство у служби. Под службом се обично подразумева тајна полиција, а може носити назив и јавна, битан је само доток информација. У ситуацији где је свако агент, а свако потенцијални носилац опасних мисли, друштвена стварност бива прожета општим страхом из којег изгледа да нема излаза.⁴¹

Закључак

Оно што остаје веома интригантно је да не постоји „the mask of evil“.⁴² Она је потпуно скинута у тоталитарним режимима, јер сви знају шта се дешава, а сасвим је друга ствар што сви ћуте о постојању „радикалног зла“.⁴³ Такво „радикално зло“ било је у многим тоталитарним системима потпуно окренуто уништењу вере, што је за неке од ових система био и превасходни задатак који је био изражен речима и ставом да је уништење религије неупоредиво важнији задатак од свих других, па макар то био и уништење државе.⁴⁴

⁴¹ H. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 428.

⁴² S. Žižek, *Violence, Six Sideways Reflections*, Profile Books., 56.

⁴³ „In *Lenin's Tomb*, David Remnick reports his attempts, during his visit to Moscow in 1988, to meet Lazar Kaganovich, the last surviving member of Stalin's inner circle, who directed the collectivization programme of 1929-33 and was responsible for destruction and suffering. At the ninety-plus, he was living a secluded life in a loney apartment. What fascinated Remnick was the prospect of seeing a truly evil person“. S. Žižek, *Violence, Six Sideways Reflections*, Profile Books, 39-40.

⁴⁴ A. Gramsci, *Political Struggle and Military War*, Selection from the Prison Notebooks, 177.

Те тако слоган „permanent revolution“⁴⁵ који је потекао од Троцког (Лев Давидович Троцкий, Лев (Лейба) Давидович Бронштейн) ни њему самом није донео ништа добро, јер револуција пречесто „једе“ своју децу. У тој борби за моћ, а не за веру и разум, вође губе и саме себе јер: „All politics is a struggle for power; the ultimate kind of power is violence“ (C. Wright Mills).⁴⁶ У оваквој поставци када су за власт сопствени грађани непријатељи, и када Клаузевиц (Carl Philipp Gottfried (Gottlieb) von Clausewitz) рат назива „the continuation of politics with other means“⁴⁷, ствар опстанка постаје веома тешко остварива.

Тако, а због погрешног доживљаја слободе, вере и разума веома често видимо резигниран став, где има слободе, тамо нема државе.⁴⁸ Овакава став не може да води у слободу, јер ни анархија није ствар без система. Систем захтева одређени ред и поредак, те је заправо неопходно објаснити и оправдати употребу силе од стране државе.⁴⁹ Ово мора бити срце сваке позитивно-правне концепције права,⁵⁰ и основ за прошле и будуће политичке одлуке.⁵¹

Литература

- [1] Arendt, A, *Reflections on Violence*, u: *Violence, A Reader*, ed. By C. Besteman, Plagrave.
- [2] Arendt, H, *The Origins of Totalitarianism*, Schocken Books, New York, 1951.
- [3] Gramsci, A, *Political Struggle and Military War*, Selection from the *Prison Notebooks*, London, 1999.
- [4] H. L. A. Hart, *The Concept of Law*, Oxford University Press, Oxford, 1961.
- [5] Lobačevski, A. M, *Politička poneorologija, Naučna studija o prirodi zla prilagođenog za političke svhe*, Beograd, 2011.
- [6] Marmor, A, *Law in the Age of Pluralism*, Oxford University Press, New York, 2007.
- [7] Radbruch, G, *Rechtsphilosophie*, Verlag Von Quelle & Mezer in Leipzig, Leipzig 1932.
- [8] Žižek, S, *Violence, Six Sideways Reflections*, Profile Books, 2009.

⁴⁵ H. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 417.

⁴⁶ H. Arendt, *Reflections on Violence*, u: *Violence, A Reader*, ed. By C. Besteman, Plagrave., 25.

⁴⁷ Ибид, 20.

⁴⁸ A. Gramsci, *Political Struggle and Military War*, Selection from the *Prison Notebooks*, 173.

⁴⁹ A. Marmor, *Law in the Age of Pluralism*, 139.

⁵⁰ R. Dworkin, *Law's Empire*, 117, u: A. Marmor, *Law in the Age of Pluralism*, 138.

⁵¹ A. Marmor, *Law in the Age of Pluralism*, 133.